

Yeni Bir Temsiliyet Yaratma Biçimi Olarak Osmanlı'da Kartvizitler

Business Cards of the Ottoman Period as a New Method of Representation

Oya ŞENYURT**

Öz

Osmanlı toplumunda Batı dünyası ile ilişkiler yoğunlaşınca imza ve kartvizit kullanımının da arttığı görülür. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kartvizitler etkin biçimde ve çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. Makalede 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı dünyasında kartvizitlerin kullanımı ve kullanımlarına ait engeller ve sakıncalar Osmanlı arşiv belgelerine dayandırılarak değerlendirilmiştir. Yapılan araştırmada kartvizitlerin sadece ticarî ilişkilerde tarafların birbirlerini tanımaları için kullanılmadığı ortaya çıkmıştır. Kartvizitler aynı zamanda bir kimlik belgesi olarak değerlendirilmişler ve önemsenmişlerdir. Ancak kartvizitlere bu kadar önem verilmesi kişilerin kimlikleri ve talepleri hakkında yanlışlar yaşanmasına da sebep olmuştur. Kartvizitlerin kişi hakkında bazı kanaatlerin oluşmasına neden olacağı düşünüldüğünden kişiler kendisini doğrudan ifade etme biçimi yerine kendisi ile hiç ilgisi olmayan bazı logoları ve görsel malzemeyi kartvizitlerde kullanmıştır. Ayrıca kartvizitlerin sahteleri üretilmiş ve sahibi dışında başkaları tarafından kullanılmışlardır. Sonuç olarak kartvizitler kişilerin kendisini tanıtmında ve reklam amaçlı kullanılabilirdiği gibi bazıları siyasi, dini sebeplerle sakıncalı bulunmuş ve kimi zaman propaganda ve protesto amaçlı kullanımı hükümet tarafından engellenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kartvizit, Osmanlı, Afiş, Reklam, 19. Yüzyıl, Temsiliyet, Propaganda

Abstract

The use of signatures and business cards increased as relations with the Western world intensified in Ottoman society. The business cards were used effectively for various purposes after the second half of the 19th century. This article evaluates the usage of business cards in the Ottoman Period at the end of the 19th century and the obstacles and inconveniences related to their utilization based on Ottoman archival documents. The research reveals that business cards were used not only for parties to recognize each other in business contacts. At the same time, they were also considered as a document of identity and valued as such. Nevertheless, such an increased value attached to business cards has led to misconceptions about people's identities and demands. As it was thought that business cards would provide a specific impression about the person, people used logos and visual material that had nothing to do with them on their business cards instead of expressing themselves directly. Some business cards were also counterfeited and utilized by persons other than the card's legitimate owner. In conclusion, while business cards could be used for self-acquaintance and advertising purposes, some were found objectionable for political and religious reasons, and sometimes, their usage for propaganda and protest purposes attempted to be prevented by the government.

Keywords: Business card, Ottoman Period, Poster, Advertisement, 19th century, Representation, Propaganda

** Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, oya.senyurt@kocaeli.edu.tr
ORCID:0000-0002-4837-3960

Gönderim Tarihi / Submitted: 01.09.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 22.11.2024

Atıf Bilgisi / Cite As: Şenyurt, Oya (2024), "Yeni Bir Temsiliyet Yaratma Biçimi Olarak Osmanlı'da Kartvizitler", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 195-214.

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun şekilde hazırlanmış ve intihal taramasından geçmiştir.

1. Giriş

Bu makalede, Osmanlı’nın son dönemlerinde kartvizitlerin kullanımları ve bu kullanımlar sırasında ortaya çıkan sorunlar ele alınmıştır. Kartvizitlerin devlet tarafından sakıncalı bulunan yönleri, kişiler tarafından kötüye kullanılmaları, eylem ya da kimliğin yerine geçmeleri, protesto amacı taşımaları ve kişisel reklam aracı hâline gelmeleri çeşitli başlıklar hâlinde incelenmiştir.

Fransa’da “carte de visite” arkadaş ziyaretleri ve özel günlerde davetiye yerine kullanılan kartlardı. Parisli portre fotoğrafçısı André-Adolphe-Eugène Disdéri’nin 1854 yılında sekiz negatif çıkaran dört mercekli fotoğraf makinesi patentini aldıktan sonra çektiği ve kartlara yapıştırdığı portre fotoğraflar kartvizitin yayılmasında etkili oldu. III. Napoléon da poz verip bu kartlardan kullanınca moda yayıldı. Telefon ve şimdi e-posta adresleri yaygınlaştıktan sonra iş yaşamında kendini tanıtmaya, iletişim ve ulaşımında pratiklik sağlayan kartvizitler Osmanlı’ya 1850’lerde “vizita bilyetosu” adıyla girmiştir (Emiroğlu, 2012: 525).

Batı dünyası ile ilişkiler yoğunlaşınca imza ve kartvizit kullanımının da arttığı görülür. Kartvizit önceleri çok sınırlı olarak saray ve Bâb-ı âlî görevlilerinin ve yakınlarının kullandıkları bir tanıtmaya aracı olmuştur. Bunların arasında bazı sultan hanımlarının ve Mısır Hıdîv ailesi eşlerinin kartları dikkat çeker. Bir Mekteb-i Sultanî öğrencisinin de kendisine kartvizit bastırması, seçkin zümrenin konuya ilgisinin kanıtıdır. Kartvizit bastırmanın ticaret erbabı arasında da yayıldığını kanıtlayan bir örneğe “Beykozlu Barutçuzade Yunus Bey”in kartı gösterilebilir. Beykozlu Barutçuzade’nin Türkçe ve Fransızca yazılmış isminin iki yanına, iki farklı ve nadir bulunur çiçek yerleştirilmiş olması da dikkat çekicidir (Koloğlu, 2006: 58). Kartvizitlerin kalın kâğıtları esnekliği olmayan kendi ağırlığı altında bükülmeden dimdik durur. Katılacak kâğıt bu noktada yeni kültürel roller üstlenir ki (Miodownik, 2022: 55) bunlardan biri de kartvizitlerdir. Katılacak kâğıt karşımızdakine kendimizi kısaca ve genel olarak tanıtmaya yarar aynı zamanda ilk karşılaşmanın resmîyetinin katı mesafesinin de simgesidir. Bir niyet beyanı olarak da yapılması amaçlanan veya yapılan bazı davranışların ciddiyetinin ve karşımızdakini dikkate alışımızın temsili olarak kullanılmış, kullanımı âdâb-ı muâşeret kuralları içinde yer bulmuştur.

Kartvizitler, Osmanlı gündelik hayatına girdiği Tanzimat sonrası dönemde seçkin zümrenin haberleşme kültürünün en önemli unsurlarındandır. İletişim ve haberleşme kanallarının teknik olarak sınırlı olduğu dönemde önemli bir iletişim vasıtası olan kartvizitler ayrıca Avrupa ve Osmanlı dünyasında levazım-ı medeniye olarak görülmektedir ve kişinin resmi hüviyeti hükmündedir (Yaşar, 2016: 152). Refik Halid Karay’ın “*İstanbul’un Bir Yüzü*” adlı romanında Fikri Paşa konağına gelip ev sahipleriyle görüşemeyen pek çok ziyaretçinin geldiklerini bildirmek üzere evin girişinde yer alan kart tabaklarına bıraktıkları kartların ve ziyaretçi listelerinin akşam ev sahipleri tarafından incelendikleri anlatılır (Karay, 2015: 126). Cemiyet hayatının gereği olarak kullanılan kartvizitler, kullanan kişilerin gözetmesi gereken kurallar bütünü içeriyordu. Bu kurallar kartvizitlerin baskısının biçiminden yazısına, puntosuna, kadın ve erkeğe ait oluşuna kadar bazı yeni maddelerle kime ne zaman kartvizit bırakılacağına bilinmesini de gerektirmekteydi. Evlere bırakılacak kartvizitlerde özel bir dil kullanılır. Ev sahibi evde bulunmadığı zaman “sol tarafı kıvrılmış”, taziye ziyaretine “sağ tarafı kıvrılmış” kartvizitler bırakılırdı. Ayrıca uşak tarafından bırakılan kartvizitler zarf içinde olmak zorundaydı (Meriç, 2000: 138, 136).

1857’den sonra özel matbaaların açılmasına izin verilmesi, matbaanın sadece resmî işlemler için değil, hayatın her alanında kullanılmasını sağlamıştır. Toplum içinde yaygınlaşmaya başlayan matbu evrakın türlerini sınırlamak ve miktarlarını belirlemek oldukça zordur. Sigara kâğıdı, edebî metinler, el ilanları, kartvizitler, antetli kâğıtlar, tiyatro ilanları vs. gibi bugün “efemera” olarak kabul edilen her türlü evrakın bu

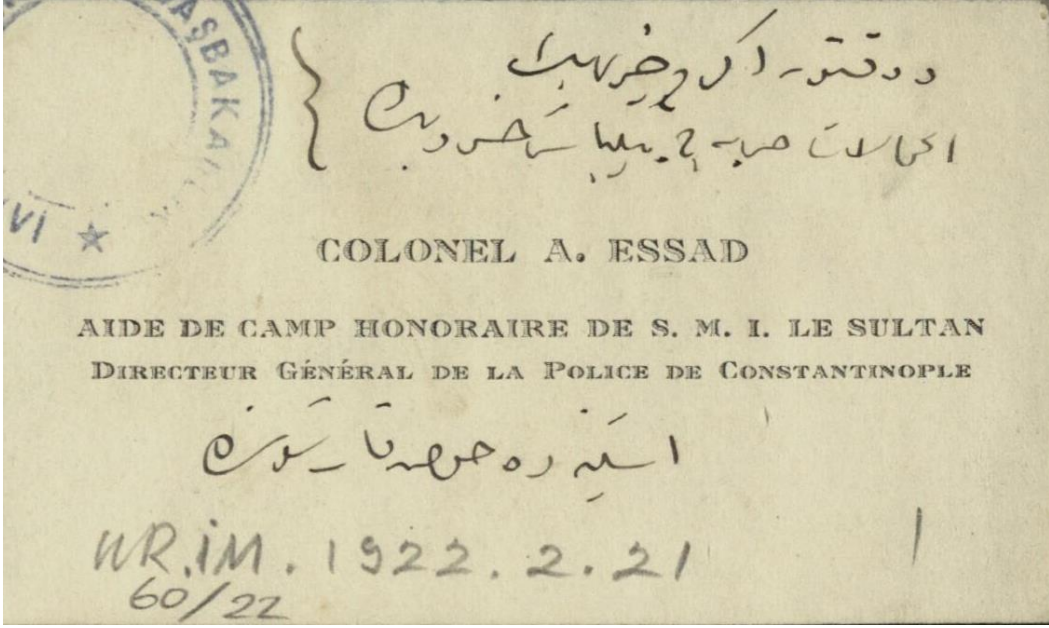
kapsamda değerlendirilmesi mümkündür. Gündelik yaşama ait kısa ömürlü küçük ve geçici belgeleri ifade etmek için kullanılan efemeraler literatürde çoğunlukla basıldıkları ve kullanıldıkları amaca göre değerlendirilmekte ve kıymet görmektedir. Örneğin sigara kâğıdı, sigara kâğıdı olması sebebiyle, kartvizitler üzerinde yazan isme göre, biletler ait oldukları kuruma göre değerlendirilir (Erken, 2023: 33). Ancak ticari bir efemera olan kartvizitlerin (Şahin, 2020: 362) görüldüğünden öte kullanıldığı dönemde kullanım usulleri ve temsiliyetinin neler olduğunu araştırmak konuya başka bir boyut kazandırır.

Temsiliyet bir kimsenin adına, yerine davranma veya bir şeyi belirgin özellikleriyle yansıtmaya, simgeleme anlamına gelmektedir. 19. yüzyılda Osmanlı elitini oluşturan tüccarlar, bankerler ve bürokratlar batılılaşma ile birlikte giyim kuşamlarından evlerindeki dekorasyona, kullandıkları özel eşyalarından inşa ettirdikleri binalarına kadar oldukça çeşitli biçimlerde temsil araçlarını kullanmışlardır. Toplum içerisinde üstünlüğünü kanıtlamak isteyen paşalar evlerinde pek çok nesneyi bulundurarak o nesnelere sayesinde bir statü belirlemeye çalışmıştır (Işın, 2014: 92). Avrupa âdâb-ı muâşeretini de batılılaşmanın toplumsal alandaki yansımasıdır ve kartvizit kullanımı âdâb-ı muâşeretinde yer bulmaktadır (Ahmet Mithat Efendi, 2016: 197-203). Bu sebeple seçkin zümre içinde kullanımlarına önem verilmiştir. Kartvizitler kişilerin toplumda sözünün ve taleplerinin ne kadar geçerli olduğunun sınındığı araçlar olmaları açısından kişilerin sosyal statülerinin temsiliyetidir. Dolayısıyla kartvizitlerin üzerinde yer alan biçimlerin kurum ve kişilerle olan bağlantısı sıkı biçimde sorgulanmıştır. Müphem ifadeler veya ibareler sakıncalı bulunmuş, kişilerin geçmişleri ve statüleriyle ilişkilendirilmediğinden denetim altına alınmıştır. Ancak yönetimin bu beklentisi kişileri kendini olduğundan daha üst bir statüde gösterme veya farklı görünme çabasının sonucu olan yeni bir temsiliyet yaratma halinden alıkoymamıştır.

19. yüzyılın sonlarında kartvizitler dışında basılı diğer görsel malzemelerin de yeni bir temsiliyet yaratma biçimi olarak kullanıldığı görülür¹. Daha önce de ifade edildiği gibi kartvizitlerde kişinin adının, adresinin ve görevinin olduğu ve isteğini kartvizitin üzerine yazdığı mesajın doğrudan verildiği örnekler (Görsel 1) mevcut olmakla birlikte kişi ile ilişkisi olmayan logoların ya da bazı görsel malzemenin kullanıldığı örneklerle de rastlanır. Osmanlı'nın son dönemlerinde görsel malzemenin basımının ve dağılımının yaygınlaşmasıyla kartvizitler ya da kartpostallar aracılığıyla kişinin kendini olduğundan farklı biçimde göstermesi veya yeni bir kişi yaratması ve yarattığı bu yeni imajı etrafla paylaşması mümkün hale gelmiştir. Tüm bu farklılıklar yaratılırken kartpostallar ya da kartvizitlerde kullanılan nesnelere, resimler veya çizimler için devletin sakıncalı bulunduğu bazı görsellere de başvurulmuştur. Söz gelimi kartvizitlerde devleti simgeleyen bayrak, tuğra gibi görsel materyalin kullanılması sakıncalı bulunmuş sıkı bir incelemeye tabi tutularak kimileri kabul edilmiş kimileri toplattırılmıştır.

---

¹ Söz gelimi Fatma Başo'nun ve Fahim Paşa'nın eşi Margarethe'nin kartpostalları gelir getirmeleri de dikkate alındığında bu duruma gösterilebilecek örneklerdir (Şenyurt, 2023: 94-106).

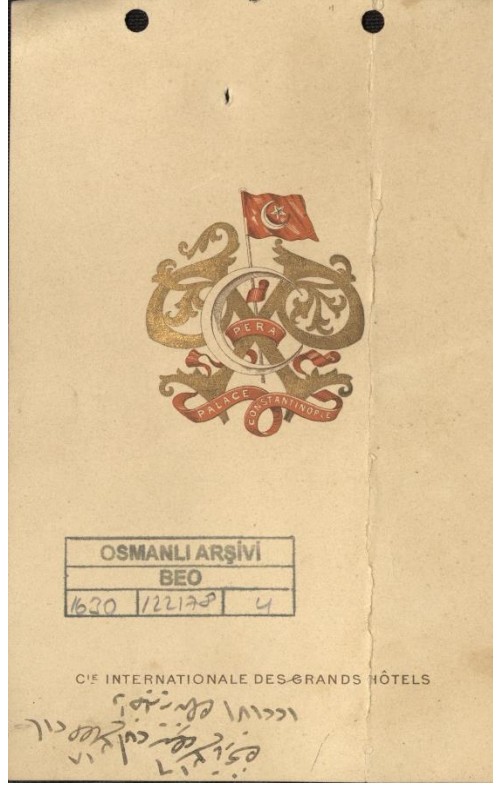

Görsel 1. Eski mühendis ve makinistlerden Ribau'nun Yusuf Kemal Bey ile görüşebilmesi için yardımcı olması isteğini içeren Miralay Esad Bey'den Hamid Bey'e gönderilen kartvizit (BOA., HR.İM., 60/22)

Basılı tüm görsel materyallerde olduğu gibi kartvizitlerin de kötüye kullanılabileceği düşünülmüş ve sorgulanmıştır. Sadece kişiye ait kartvizitler değil mağaza, otel gibi işletmeler ya da çeşitli kurumlara ait kartvizitler de sorgulanmıştır. Bunlardan biri 24 Şubat 1316/9 Mart 1901 tarihinde George Platon adına Galata gümrüğüne gelen Pera Palas Otel'i'ne ait kartvizittir. Kartvizitin bir tarafında Pera Palas Otel'i'nin resmi (Görsel 2) diğer tarafında ise süslü biçimde yazılmış iki "P" harfinin ortasında Osmanlı sancağı çizilmiştir (Görsel 3). Osmanlı sancağının olmasından dolayı gümrükten geçirilmesinde tereddüt edilmiş ve bir örneği incelenmesi için sadarete gönderilmiştir. Bu kartvizit ile ilgili karar sultanın fermanına bırakılmıştır (BOA., DH.MKT., 2459/22 ve BEO., 1630/122178).

Görsel 2. Pera Palas Otel'i'nin kartviziti (BOA., BEO., 1630/122178)

Görsel 3. Pera Palas Otelı'nin kartvizitinin arka yüzü (BOA., BEO., 1630/122178)

2. Kişinin Eylemlerinin ve Kimliğinin Yerine Geçen Bir Araç Olarak Kartvizitler

Kartvizit, medeni dünyada kişinin resmî hüviyeti ve imzası gibi görüldüğünden hem tasarımı ve basımı hem de gündelik hayatta kullanımı itibarıyla oldukça kişiseldir (Yaşar, 2016: 154). Ancak bu kişisel olma hâli kişinin sahte kartvizit üretmeyeceği ya da kendini olduğu kimlikten farklı göstermeyeceği anlamına gelmemektedir. Sermet Muhtar Alus "*Harp Zengininin Gelini*" başlıklı romanında Cevdet Efendi'nin ortağı Kandilzade'ye öykünmesi ve soyadının "zade" sözcüğü ile bitmesi isteğini dile getirmiştir. Cevdet Efendi'nin bu isteği üzerine bir ahbabı kâğıda bir şeyler karalayarak birini bulup eline para verip Bâbüali Caddesi'ne göndermesini ve bir kartvizit bastırmasını önermiştir. Cevdet Efendi böylelikle kartvizitteki yeni ismiyle "Mevlûtzade Cevdet" olmuştur (Alus, 2023: 119). Arşiv belgelerinde de sahte kartvizit kullanımları farklı biçimde yer almıştır. Söz gelimi, Kabataş İdadisi'nden mezun İstapan Haçaduryan Efendi'nin Rûsûmât Müdüriyet-i Umûmiyesi dairesinden birinde istihdam edilmesi hakkında müdüriyet müşaviri Mösyö Gradford'a Harbiye Nazırı adına gönderilen sahte kartvizit olayının kanuni takibe alınması istenmiştir (BOA., BEO., 3922/294109).

Kartvizitler aynı zamanda bir kimlik belgesi olarak değerlendirilmişler ve dikkate alınmışlardır. Kimlik belgesi ile kartviziti tutarsızlık gösteren kişiler polisin dikkatini çekmiştir. Ayrıca sahte kimlik kullanmış gibi işlem yapılabilmiştir. Gri Makenzi kumpanyasının Penpe (?) vapuruyla Basra'ya gelen yolcular arasında birisinin pasaportunda Amerikalı Mister Rafid Merandson adı yazılı olduğu hâlde Bağdat'a geldiğinde liman polisine verdiği kartvizitte Amerika Ziraat Nezareti'nden David Fırıld adı yazılı olduğundan Bağdat vilayetine konu hakkında araştırma yapılması tebliğ edilmiştir (BOA., DH.MKT., 2595/56).

Kartvizit kullanımı ile ilgili her pratik özel bir mesaj içermektedir. Bu mesajlar yardımı ile kart sahipleri fiziksel temas ve karşılaşma olmadan birbirlerini ziyaret etmiş sayılmakta ya da tebrik ve taziyelerini iletmiş

kabul edilmektedir. Siyasi ilişkilerde de bu yöntem geçerliliğini korumuştur. Avusturya imparatoriçesi Elizabeth'in vefatından dolayı vükelanın Beyoğlu'ndaki Avusturya Sefarethanesi'ne birer kartvizit bırakarak taziyede bulunmaları uygun görülmüştür (BOA., İ.HUS., 67/90). 21 Temmuz 1310/2 Ağustos 1894 tarihinde ise Eski Mısır Hıdıvi İsmail Paşa Viyana'ya gelmiştir. Sefarete gelemeyeceğini mazeret göstererek beyan etmesi sebebiyle kendisine müsteşarı aracılığıyla kartvizit gönderilmiştir (BOA., YA.HUS., 304/86).

Yapılamayan, edilemeyen işler ve eylemler için kartvizitlerin kullanımı kişilerin bir yerde bu eylemleri yerine getirdiğine delalet etmekte ya da bu eylemler yapılmış kabul edilmektedir. Ancak siyasi ilişkilerde eşit mesafelerin sağlanamaması ciddi bir sorun teşkil edebilmektedir. Söz gelimi herkese yapılagelen ziyaretlere rağmen bazılarında sadece kartvizit gönderilmesi uygun bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle bilfiil resmî bir ziyaretin yapılması kartvizit gönderimine tercih edilmektedir. 27 Eylül 1313/9 Ekim 1897 tarihinde Filibe Mutasarrıflığı'na tayin edilen Mösyö Gurbanof'un yabancı konsoloslukları resmî olarak ziyaret ettiği hâlde Bulgaristan komiserliği ikinci katibine jandarma aracılığıyla sadece kartvizit göndermekle yetindiği resmî belgelerde kaydedilmiştir (BOA., HR.SFR.04., 295/10). Kuşkusuz Mösyö Gurbanof'un tüm yabancı konsoloslukları ziyaretine rağmen Bulgaristan komiserliğine kartvizit göndermesi siyasi ilişkilerindeki farklılığı vurgulamış ve yüz yüze görüşmenin samimiyeti yerine araya mesafe koyan soğuk bir havanın yaşanmasına sebep olmuştur.

3. Kartvizitlerin Kötüye Kullanımları

Başboş biçimde tedavülde olan kartvizitlerin arka taraflarına istenmeyen notların yazılması kaçınılmazdır. Postaya verilen bazı kartvizitler sakıncalı bulunmamışsa da sonradan üzerine art niyetli kişilerce istenmeyen ifadelerin yazılması suretiyle kötüye kullanılmıştır. Çoğu kez bu istenmeyen notların posta memurları tarafından yazılabileceği de düşünülmüştür. 11 Nisan 1323/24 Nisan 1907 tarihinde Selanik'ten Üsküp'e tebrik için gönderilen bir kartvizit üzerinde yer alan kötü sözleri Üsküp postanesinde görevli De Mosten Efendi'nin yazdığı düşünülmüştür. Bu durum Selanik telgraf ve posta müfettişliği tarafından Rumeli Vilayeti Müfettiş-i Umûmiliği'ne sunulan arızada bildirilmiştir. Müfettiş tarafından tahkikat yapılmış ve meselenin içeriği hakkında ipucu vermemek için Fransızca bir mektup müsveddesi De Mosten Efendi'ye yazdırılmıştır. Bu mektupla kart üzerindeki kelimeleri oluşturan harflerin çoğunda benzerlik görülmüştür. Ancak benzerliğin yazıların aynı kalemden çıkmış olmasından kaynaklandığı düşüncesiyle yazının konu hakkında uzmanlığı olan kişilere bir kez daha incelettirilmesi uygun görülmüştür. Bir komisyon kurularak De Mosten Efendi'nin sorgulaması yapılmış ve Üsküp postanesinde gişe memurluğunda çalıştığı, mektup kabulüyle görevlendirildiği ayrıca mektupların tasniflenmesinde de yardımcı olduğu anlaşılmıştır. De Mosten Efendi üzerinde kötü sözler yazan kartvizitteki yazıyı tanımadığını söylemiş ve kendisine yazdırılan mektuptaki yazılar kartın arkasındaki yazıya benziyorsa da her gün yazdığı yazının başka olduğunu ve onlar kontrol edilince gerçeğin ortaya çıkacağını belirtmiştir. De Mosten Efendi'nin onbir yıl boyunca Üsküp istasyon şube memurluğunda altı aydır da Üsküp postanesi kitabetinde görevli olduğu, kötü hareketinin görülmediği belirtilmiştir. De Mosten Efendi'den başka Üsküp postanesinde Fransızca konuşma ve yazmayı bilen bir başka memur Ancel Sami Efendi'nin de sorgulaması yapılmış ve mektup yazması istenmiştir. Ancak yazdığı mektubun kartvizitin arkasındaki yazıya benzemediği sonucuna varılmıştır (BOA., TFR.I.KV., 160/15987).

Konunun Üsküp'e geldiği ve merkezde değerlendirme yapıldığı anlaşılmaktadır. Arkasında Bulgarca ve Rumca kelimeler ile Latin alfabesiyle beş kelime kötü söz yazılmasından dolayı söz konusu kartvizit için Üsküp postanesinin baş müdüriyet odasında iki kez toplantı yapılarak evrak inceleme altına alınmıştır. 17 harften oluşan kartvizitin arkasındaki kelimeler kesik biçimde yazılmıştır. Yazının yazılmasında ve

biçiminde harflerin birbirine bağlanmasındaki tüm ilişkiler göz önünde tutulduğunda De Mosten Efendi'nin mektup yazısı ile vazife gereği kullandığı defterlerindeki yazılar ve tatbikat sırasında kart arkasına kurşun kalemle yazdığı yazılar karşılaştırılmış ve tüm bu yazıların birbirlerine benzediği sonucu ortaya çıkmıştır. Oysa söz konusu sakıncalı kartın arkasında yazan yazı tipi ile bir benzerlik kurulamamıştır. Arkasında kötü sözler yazan bu kartvizitteki yazıların özel itina ile yazıldığı ve De Mosten'in bu yazıyı yazabilecek kadar mahareti olmadığı dile getirilmiştir. Bu yazı Latin alfabesinin oldukça süslü biçimde kaleme alınmasıyla gerçekleşmekte olup üzerinde uzun süre çalışan ve güzel yazı yazma yeteneğine sahip kişiler tarafından yazılabilmektedir. Dolayısıyla De Mosten Efendi'nin bu karttaki yazıların sahibi olmadığı kanaatine varılmıştır (BOA., TFR.I.KV., 160/15987).

4. Yönetim Tarafından Sakıncalı Bulunan Kartvizitler

Osmanlı'nın son dönemlerinde kartvizitler genellikle siyasi, dini ve biçimsel sebeplerle sakıncalı bulunmuştur. Dini sebeplerle sakıncalı bulunan kartvizitler dinsel metinleri içermesi, siyasi sebeplerle sakıncalı bulunan kartvizitler ise gizli ya da şifreli mesajlar taşımaları nedeniyle engellenmiştir. Ayrıca kartvizitlerin dolaşımına protesto aracı olarak kullanılmaları ve kişilerin propagandalarını yapmaları gibi siyasi gerekçelerle müdahale edilmiştir. Diğer taraftan biçimsel sebepleri oluşturan etmenler kartvizitlerin üzerindeki resimler, şekiller ve yazıların uygun görülmemiş olmasından kaynaklanmıştır.

4.1. Siyasi Sebeplerle Sakıncalı Bulunan Bazı Kartvizitler

Kartvizitlerin kişi hakkında bazı kanaatlerin oluşmasına neden olacağı düşünüldüğünden kişinin kendisini doğrudan ifade etme biçimi yerine kendisi ile hiç ilgisi olmayan bazı logoları ve görsel malzemeyi kartvizitlerde kullanmaları sık başvurulan bir yöntem haline gelmiştir. Kartvizit sahiplerinin olduğundan daha üst mevkide ve statüde görünmek için ya da kendisine ayrı bir değer atfedilmesi ancak her şeyden önemlisi iş ortamında tüm kapıların hızla açılması umuduyla bu kartvizitleri ürettirdikleri düşünülebilir. Sultanı simgeleyen tuğra, imza gibi bazı görsellerin kullanılarak kartvizit bastırıldığı ve kullanıldığı örnekler bulunmaktadır. Söz gelimi 19 Şubat 1316/4 Mart 1901 tarihindeki bir evrakta Testaki adlı bir kişinin bastırıldığı kartvizitlerin üstünde tuğra bulunduğunun görülmesiyle kendisi çağrılarak sebebi sorulmuş ve ölen babası “şeref” olsun diye kartvizitinin üstüne tuğra koydurduğu için kendisinin de bu biçimde kartviziti ürettirip kullandığını itiraf etmiştir. Bu durumun uygun olmadığı kendisine söylenmiş ve kartvizitler tamamen toplatılmıştır (BOA., Y.PRK.ZB., 26/83). Sonuçta tuğra, bayrak, imza gibi fotoğrafı ve resmi alınarak görselleştirilebilecek her materyalin baskıyla çoğaltılarak başka amaçlarla ve başka biçimlerde kullanılması mümkün hale gelmiştir.

Öte yandan bazı renkler siyasi eğilimlerin simgesi olarak görüldüğünden kartvizitlerini renkli kâğıtlara bastıran ya da kartvizitlerin üzerine renkli mürekkeple yazı yazdıran kişiler de sorgulanmış ve eleştirilmiştir. 8 Ağustos 1325/21 Ağustos 1909 Ahtapol² kaymakamı olarak bilinen Yorgi Efendi, Bergos³ yoluyla İstanbul'a gelmiş ve takdim ettiği kartviziti dikkat çekmiştir. Yorgi Efendi aslen İstanbullu olup, belgede “Osmanlı oğlu Osmanlı ve Osmanlı memuru” olarak tanınan bir kaza kaymakamı olduğu ifade edilmiştir. Ancak Rum ırkına bağlı olması ve Ahtapol'da pek çok Rum aileleri bulunması sebebiyle kartvizitinde Türkçe'den başka Rumca yazıların da olmasına pek önem verilmemişse de isminin beyaz kâğıt üzerinde renkli bir madde ile göze çarpacak biçimde yazılması yadırganmıştır. Kartvizit üzerindeki yazıları kırmızı,

² Ahtapol: 1865 yılında Kırkkilise/Edirne'ye bağlı kaza, 1913 yılında Burgaz/Bulgaristan'a bağlı kaza (Tahir Sezen, 2006: 11).

³ Bergos: Lüleburgaz, 1865 yılında Kırkkilise/Edirne vilayetine bağlı kaza. 1924 yılında Kırklareli'ne bağlı kaza (Tahir Sezen, 2006: 78).

yeşil veya gri yerine beyaz kâğıt üzerine mavi renk ile yazdırması Yorgi Efendi'nin Yunan milli renklerine hayranlığı olarak yorumlanmıştır. Konuyla bağlantılı olarak Ahtapol'da Rumların Yunan bayrağı astıkları gibi bir araya toplandıkları da dile getirilmiştir. Yorgi Efendi'nin Osmanlı hükümetine sadık olduğuna şüphe yoksa da kartvizitini herkes gibi siyah yazıyla yazdırmayıp şimdiye kadar örneğine rastlanmamış biçimde mavi renkli mürekkeple yazdırması kaza kaymakamlığı yapan birine yakıştırılamamış, kabul edilebilir bir davranış olarak görülmemiştir (BOA., HR.SFR.04., 838/82). Osmanlı'nın son dönemlerinde mavi rengin Yunan ya da Rum rengi olduğu hakkında genel bir kanı bulunmaktadır. Özellikle Yunan hayranlığı olan Rumların kullandığı mavi renk sadece giyim kuşam değil basılı her türlü materyalde de görülmektedir. İlerleyen dönemlerde Slav ırkıyla da ilişkili görülmüştür (Şenyurt, 2018: 81, 82). Bu sebeple kartvizitlerde kullanılan baskı renginin de benzer yorumlarla karşılaşması tesadüfi değildir. Söz gelimi merkezi Sofya'da bulunan Makedonya cemiyetinden Tarakof'un oluşturduğu 70 kişilik ve maaşları komite sandığından verilmek üzere üç grup çeteden oluşan eşkıyanın her birinde numara altına alınmış mavi kâğıtlı kartvizitler olduğu anlaşılmıştır. Bu kartvizitlerle birbirlerinden yardım talep etmişler ve Bulgarlardan komiteye dâhil olanlara söz konusu kartvizitler dağıtılmıştır. Bu çetelerin gasp ve yağma yaptıkları, yasa dışı işlerden elde edilen meblağın %10'unu komite sandığına bırakarak geri kalanını harcadıkları ortaya çıkmıştır. Eşkıya çetelerinde mavi kâğıtlı kartvizitler olduğu hakkında daha önce edinilen istihbarat da bu biçimde teyit edilmiştir (BOA., DH.MKT., 2579/104). Yasa dışı işlerin içine dâhil olan çete elemanlarının isim zikretmeksizin mavi kartvizitlerle birbirlerini tanıdığı veya aynı çeteye üye olduklarını anlayabildikleri düşünülebilir.

Çetelerin kartvizitleri etkili biçimde kullandıkları görülmektedir. Tikveş kasabasında takip edilen eşkıya çetesiyle meydana gelen çarpışmada eşkıyanın bıraktığı eşyaların içinde Bulgaristan'ın Radomir kazasının Katranlı Sokağı'nda Muzen Ahmed'in kızı Fethiye ve Mustafa'nın kızı Emine ile eşkıyadan Todor'un yazışmalarını içeren iki mektup ve bir kartvizit ele geçirilmiştir. Kızlardan birinin eşkıyadan biriyle gayrimeşru ilişkide olduğu kartvizit üzerindeki yazışmalardan tespit edilmiştir (BOA., DH.MKT., 2534/69).

Konuyla ilgili bir başka örnek de Yunanlı Etniki Eteryaya adlı yangın sigorta kumpanyasının abonelerine ve bazı kişilere hediye olarak dağıtılmak üzere Yunanistan'da bastırılan takvimlerinden pulsuz ve işaretli olarak elde edilen bir nüsha ile söz konusu kumpanyanın adresini içeren bir adet kartvizitin gönderilmesidir. Seraskerlikten gelen tezkire üzerine bunun ne şekilde ithal edildiğinin araştırılması istenmiştir. Bu gibi evrakın gümrüklere girişinde kontrol ettirilerek tutulması ve dağıtımına izin verilmemesi önerilmişse de yabancı postalar tarafından kontrol edilmeden bu tip evrakın geçirilebildiği belirtilmiştir. Yabancı postaların bunları kontrol etmeden geçirdiklerinden bu durumun zabıta tarafından engellenmesi istenmiştir (BOA., DH.MKT., 2329/61). Bir fesat cemiyeti olarak kabul edilen Etniki Eteryaya'nın sigorta faaliyetleri daha sonraki yıllarda tamamen yasaklanmıştır.

4.1.1. Bir Protesto Aracı Olarak Kullanımları Sebebiyle Sakıncalı Bulunan Kartvizitler

Kartvizitlerin bir başka kullanım biçimi de bir durumu protesto etmek amaçlıdır. Böylece kişiler tepkilerini açıkça kartvizite yazarak, protesto ettikleri kuruma bırakabilmekteydi. İnsan ilişkileri açısından hoş karşılanmayan bir durum da olsa hiç gerçekleşmemiş değildir. 9 Mart 1331/22 Mart 1915 tarihinde Hariciye Nezareti'ne yazılmış bir evrakta, Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi'ne başvuruda bulunan Yunan Sefareti tercümanlarından Mösyö Apesi'den söz edilerek kendisine Müdüriyet-i Umûmiye muavinliğine başvurması söylenmiştir. Mösyö Apesi muavinle gerekli görüşmeyi yapmış konuşma bittikten sonra tekrar müdürü görmek istemiştir. Bu kez beklemesi gerektiği belirtilmişse de bir süre bekledikten sonra ağır bir dil

kullanarak ve kartvizitine protesto içeren bir ibare yazarak, şahsi nezakete uymayan bir hareket sergilemiş ve polis müdürlüğünden ayrılmıştır (BOA., DH.EUM.3.Şb., 4/43).

Bunun dışında II. Abdülhamid döneminde “Kanûn-ı Esâsi” ibaresini içeren ve ondan başka bazı kelimeleri de ihtiva eden kartvizit biçiminde basılı bir varakanın sokaklara atılmak için Avrupa’dan gönderilmek üzere olduğu bilgisine rastlanır. Protesto amacıyla gerçekleştirilecek bu eyleme engel olunmaya çalışılmış, söz konusu kartvizitlerin ülkeye sokulması ve nerede görülür ise imha edilmesi istenmiştir (BOA., DH.TMIK.M., 69/15).

4.1.2. Kişilerin Kendi Propagandalarını Yapmak İçin Kullandığı Sakıncalı Kartvizitler

Resimli kartvizitlerin siyasi amaçlarla kişileri örgütlemek yeni bir hükümet kurmak gibi sebeplerle soylu kişilerin isyankâr varisleri tarafından kullanıldığı da görülmektedir. Propaganda amaçlı üretilen bazı resimli kartvizitlerin kişilere ait kartpostallarla benzerliği dikkat çekmekteyse de gerek boyutları gerekse arşiv belgelerinde “kartvizit” olarak nitelendirilmeleri sebebiyle burada da değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Resimli kartvizitlerin içinde en dikkat çeken Juan Pedro Aladro Kastriota’ya ait olanıdır (Görsel 4). 20 Temmuz 1318/2 Ağustos 1902 tarihinde yazılan bir evrakta Yahya Çepni imzasıyla gönderilen bir mektuba değinilerek Arnavutluk komitesi tarafından ismi yazan kişilere tüfek, fişek gönderildiği ve devamının da geleceği ayrıca Prens Kastriota’nın armasıyla resmini içeren kartvizitlerin de bazı kişilere verildiği belirtilmiştir. Bu kişi Kastrioti İskender Bey’e⁴ varis olduğu iddiasıyla bir Arnavutluk hükümeti kurulması fikrini aşıl原因 ve vaktiyle İspanya devleti tarafından bazı sefaret hizmetlerinde bulundurulmuş ve hayalperest olduğu belirtilen Juan Pedro Aladro Kastriota’dır. Arnavutluk tahtına adaylığını ilan etmesi anne tarafından Arnavut kahramanı Kastrioti İskender Bey’in varisi ve Kastriota prensesinin soyundan gelmesinden kaynaklanmıştır. Osmanlı topraklarına ayak bastığı anda hakkında tutuklanmasına dair çıkan karar dikkat çekicidir (BOA., BEO., 1897/142234). Osmanlı İmparatorluğu’na tabi olan Arnavutluk halkının tahtını elde etmek için her yola başvuran Juan Pedro Aladro Kastriota, masrafları kendisine ait olmak üzere Brüksel, Bükreş, Sofya, Napoli, Venedik, Atina ve İskenderiye’de dergiler ve broşürler bastırılmıştır. Taht davasını savunmak için tüm Avrupalı hükümdarlarla, özellikle de coğrafi konumu nedeniyle konuyla özellikle ilgilenen İtalya’nın krallarıyla temasını sürdürmüştür. Ancak tüm çabalara rağmen başarılı olamamıştır (URL 1).

---

⁴ Arnavutların ulusal kahramanıdır ve Arnavutluk’un feodal hanedanlıklarından Kastriota Hanedanı’ndandır.

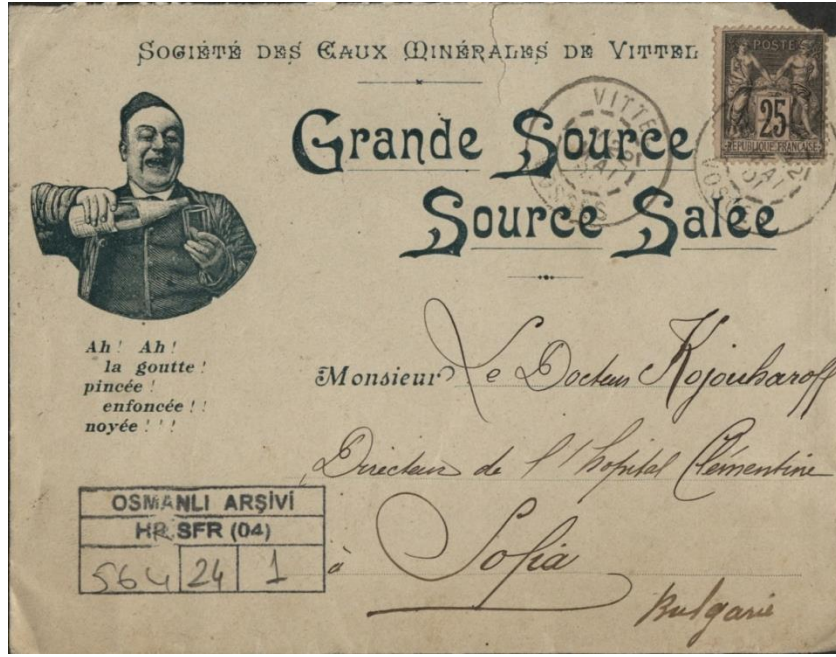
Görsel 4. Arşiv belgelerinin içinde yer alan Juan Pedro Aladro y Kastriota'ya ait kartvizit
(BOA., BEO., 1879/140894)

4.1.3. Gizli Mesaj İçerdiği Düşünüldüğünden Sakıncalı Bulunan Kartvizitler

Kartvizitler üzerine yazılan notlarla yapılması gereken işleri ya da rica edilen konuları karşı tarafa iletebilir. Bu notlar şifreli biçimde yazılmış yasa dışı konularla ilgili de olabilir. Ancak bu konuların ortaya çıkarılması her zaman kolay değildir. Konuyla ilgili bir belgede Naci Efendi Beyrut'ta komiser muavinliğinde görevliken kadro harici polis memurlarından İbrahim Hatib'e Arapça bir kartvizite fellah kaçakçılarından Hacı Abdüsselam Efendi ile görüşmesini ve içeriğini açıkça izah etmediği bir meseleyi bitirmesini yazmıştır. Şifreli yazılan bu kartvizit Naci Efendi'nin sonrasında karıştığı başka işler nedeniyle tahkik edilmiş ve yapılan sorgulamada Abdüsselam, İbrahim Hatib ile 2-3 yıl önce Trablusşam'da görüştüğünü söylemiştir. Ancak bundan sonra bir daha görüşmediğini, bir ilişkisinin de olmadığını ve kendisine hiçbir iş vermediğini beyan etmiştir. Buna rağmen İbrahim Hatib, Naci Efendi'nin izniyle olduğu günlerde yanına geldiğini ve Tönbeki İdaresi'ndeki boş zamanlarında kendisine haber vermesini istediğinden söz konusu kartı da o sebeple gönderdiğini söylemiştir. Naci Efendi'nin karıştığı başka işler nedeniyle görevinden alınmasının ve Abdüsselam'ın adının kartvizitte açıkça yazılmasına rağmen Naci Efendi'yi tanımadığını söylemesi aralarında kurulması mümkün olmayan bir ilişkinin var olduğunu düşündürür. Ayrıca 29 Haziran 1327/12 Temmuz 1911 tarihinde görevinden azline karar verilen Naci Efendi kendisini savunan bir dilekçe yazarak ailece acınacak hale düştüğünü ve perişan hale geldiğini belirterek yardım talebinde bulunmuştur (BOA., DH.MUİ., 164/9). Kartvizitlerde yazılan isimler karışıklıkları olaylardan sonra çoğu kez inkâr yoluna gitmeyi ve kartviziti veren kişiyi tanımadıklarını söylemeyi tercih etmişlerdir. Ayrıca şifreli ifadeler aralarındaki yasa dışı işlerin yoluna koyulmasında kartvizitin bir araç olarak kullanıldığını da göstermektedir.

Kişilerin herhangi bir şirkete ait kartviziti kullanarak karşı tarafa mesaj vermesi de mümkündür. Bulgaristan'daki ilk ABD diplomatik temsilcisi olarak 24 Nisan 1901'de atanan Charles M. Dickinson'ın Bulgaristan'a gönderdiği kartvizit bu açıdan kayda değer bulunmuştur. Bilindiği gibi Dickinson bu görevi 30

Haziran 1903'e kadar sürdürmüş ve aynı zamanda İstanbul Başkonsolosu olarak da görev yapmıştır. Ayrıca Sofya'da güven mektubu sunduğuna dair hiçbir kayıt yoktur (URL 2). Charles M. Dickinson tarafından Sofya'da bulunan Fukara Hastanesi Müdürü Doktor Kojouharoff'a gönderilen Vittel Maden Suyu Şirketi'nin kartviziti (BOA., HR.SFR.04, Dosya no: 564, Gömlek no: 24) dikkat çekicidir (Görsel 5). Bilindiği gibi Vittel günümüzde de kullanılan ve birçok ülkede satılan bir Fransız şişe suyu markasıdır. Charles M. Dickinson'un Vittel Maden Suyu Şirketi ile ilişkisinin ne olduğu bilinmemektedir. Ancak şirketin kartvizitini Doktor Kojouharoff'a göndermiş olması aralarında geçen bir konuya gönderme niteliğindeki şifreli bir mesajı da içerebilir. Kartvizitler kimi zaman karşı tarafa ne yapılması gerektiğine ilişkin doğrudan mesajları içerebileceği gibi iki tarafın sadece kendilerinin vakıf olduğu konulara ait bir mesajın içeriğini de oluşturabilmektedir.

Görsel 5. Amerika'nın Sofya diplomatik ajanı Charles M. Dickinson tarafından Sofya'da bulunan Fukara Hastanesi Müdürü Doktor Kojouharoff'a gönderilen Vittel Maden Suyu Şirketi'nin kartviziti (BOA., HR.SFR.04, 564/24)

4.2. Tarz ve Şekil Olarak Sakıncalı Olanlar: İki Dostlar Şemsiye Mağazası'nın Kartviziti ve Afışı

5 Temmuz 1309/17 Temmuz 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne yazılmış bir evrakta Sultanhamam'da Aşir Efendi Hanı altında "İki Dostlar" adıyla anılan bir şemsiye mağazası tarafından 200 liralık şemsiyenin 15 gün zarfında uygun fiyat ile satılacağına dair yayınlanan ve dağıtılan ilan varakası (Görsel 7) ve kartvizitlerden (Görsel 6) söz edilmiştir. Kartvizitlerde ve ilanda balon resmi, balona asılı sepetin iki yanında Osmanlı ve Fransız bayrakları ve sepetin içinde de tokalaşan bir Osmanlı ve yabancı bir kişinin (muhtemelen Fransız) yan durmuş görünüşleri çizilmiştir. Bu tip yayınların izin alınmadan basılması ve çoğaltılmasının yasak olduğu ifade edilmiştir (BOA., ŞD., 767/4).

Bu tip ilan varakalarının basılmasında maarif nezaretine onaylatıldıktan sonra çoğaltılması matbaalar nizamnamesinin 19. Maddesi gereğindedir. Ayrıca Maarif Nezareti'nden resmi ruhsat alınmadıkça kitap ve diğer yayınların basılması yasaktır ve nizamnamenin 22. Maddesi'nde resmi izinden istisna olan bazı yayın ile beraber ticari ilanlarda da ruhsat alınması zorunlu olmadığından Maarif tarafından bu tip yayınlar hakkında kontrol yapılmadığı kaydedilmiştir. Bu sebeple Maarifin bu tür yayınlara da kontrol yapması için emir verilmesi istenmiştir (BOA., ŞD., 767/4). 23 Ağustos 1309/4 Eylül 1893 tarihinde ruhsatsız ilan olduğu için para cezası alınmasının ve ruhsatlı ya da ruhsatsız ilan varakalarının yayılmasına meydan verilmemesinin altı çizilmiştir.

Görsel 6. İki Dostlar Şemsiye Mağazası'nın kartviziti (BOA., ŞD., 767/4)

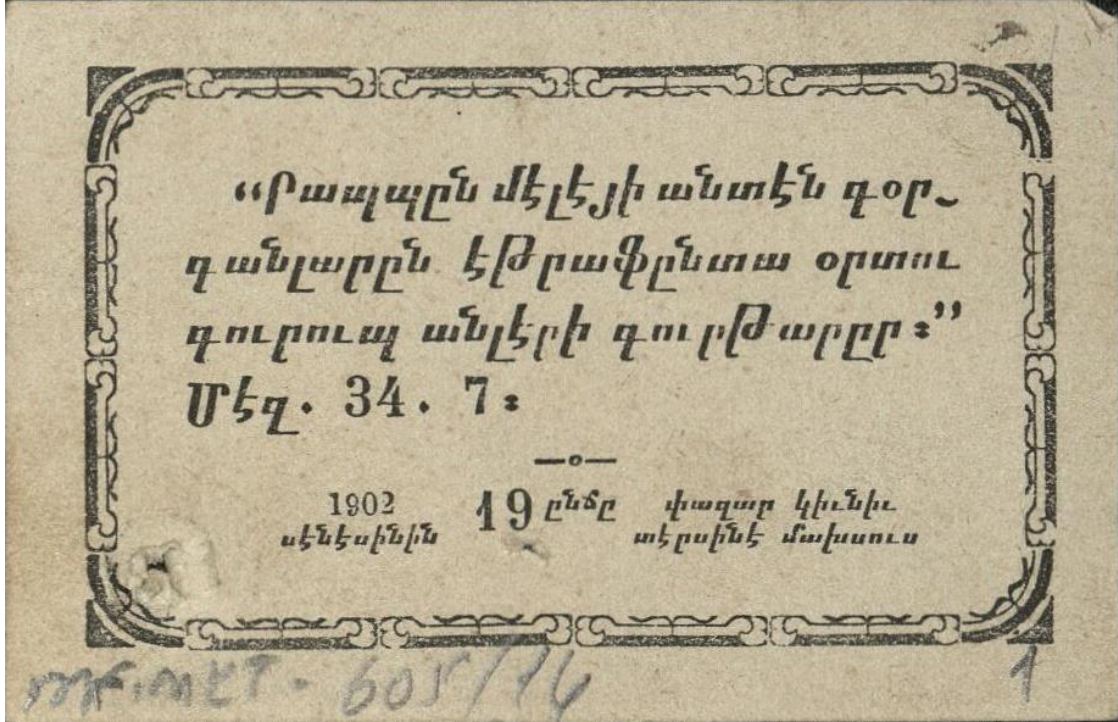

Görsel 7. İki dostlar şemsiye fabrikası. Dersa'âdetde Sultan hamamında Aşir Efendi hân altında numero 17. 200 liralık şemsiye 15 gün zarfında fevkalade ehveniyetle satılacaktır fiyatlar maktu'dur (BOA., ŞD., 767/4)

Yönetimin bu afiş ve kartvizitlerle ilgili pek çok konuyu düşünmüş olabileceğini göz önünde tutmak gerekir. Öncelikle Fransa ile Osmanlı devleti arasındaki dostluğun gelişmesini isteyen/dileyen bir yaklaşımla siyasi bir mesaj vermek için üretilmiş olabilir. Diğer taraftan şemsiye ile balonun arasında görsel benzerlik kurulmuştur. Böylece satın alacak kişilere şemsiyenin kumaşının balon bezi kadar sağlam olduğuna ilişkin bir mesaj iletilmiş olmalıdır. İki Dostlar Şemsiye Fabrikası'na ait bu kartvizit ile ilan, yönetim tarafından şekil ve tarz bakımından “münasebetsiz” bulunmuştur. Kartvizitte ve ilanda kullanılan öğeler açısından mesajda doğrudan anlaşılamayan bir dil kullanılmış ve siyasi bir söylem üretebileceği düşünülerek sakıncalı görülmüştür. Zira bir Osmanlı ile Fransız olduğu tahmin edilen bir yabancıнын el sıkışması Osmanlı-Fransız dostluğunun pekişmesi için devlet adına verilmiş teminat veya atılmış bir adım gibi bir izlenim de yaratmaktadır. Ayrıca kartvizitin altında “Zellich” ifadesi okunmaktadır. Zellich matbaasının adı kartpostal basımından da bilinmektedir. Çoğu yasaklı olan kartpostalları basan bu matbaa resmi ruhsata sahip değildi ve sahibi de yabancıydı. Sahibinin yabancı olması nedeniyle matbuat-ı dâhiliye idaresi müfettişleri tarafından teftiş ve arama yapılmasına izin verilmemekteydi (Öztunç, 2020: 552). Bu sebeple devletin sakıncalı gördüğü pek çok kartpostal, afiş ve kartviziti basmaktaydı.

4.2. Dini Sebeplerle Sakıncalı Bulunanlar

Kartvizit biçiminde üretilen kartlara kutsal kitaplardan bazı bölümlerin basılıp dağıtımı da yapılmıştır. 5 Kanûn-ı sâni 1317/17 Ocak 1892 tarihinde Posta ve Telgraf Nezareti'ne yazılmış bir evrakta Amerikalı İncil Cemiyeti tarafından Tevrat ve emsalinden bazı fıkraların her birinin ayın her Pazar gününe ait bir ders olarak cemaate dağıtmak üzere kartvizit tarzında bastırılarak taşraya gönderildiği belirtilmiştir (Görsel 8). Postane sansür memuru Abdülhadi Efendi tarafından verilen raporda bu duruma Posta ve Telgraf Nezareti'nin izni olmadığına altı çizilerek kartvizit üzerine basılan ve her Pazar günü dağıtımı yapılan bu ifadelerden maksat cemaatin Tevrat, İncil ve Zebur'u öğrenmesi ise bunların tümünün bastırılarak dağıtılmasının gerektiği, kartvizit üzerine ayetlerin bastırılmasının uygun olmadığı dile getirilmiştir (BOA., MF.MKT., 605/14). Tekil olarak kullanımlarının ayetlerin daha kolay ezberlenmesi amacını taşıdığı söylenebilir. Ayrıca kutsal kitaplara göre dağılımı ve elden ele dolaşması çok daha kolaydır. Bununla birlikte kutsal metinler olduğu için kartvizit biçiminde olmaları uygunsuz yerlerde dolaşmalarına sebep vereceğinden karşı çıkılmış olmalıdır. Üzerindeki yazıyı hiç anlamayan ve alfabeyi tanımayan bir kişinin eline geçme olasılığı da düşünüldüğünde üzerinde yazanın ne olduğunu anlamaya yönelik ilgi çekici bir yönünün olduğu da söylenebilir.

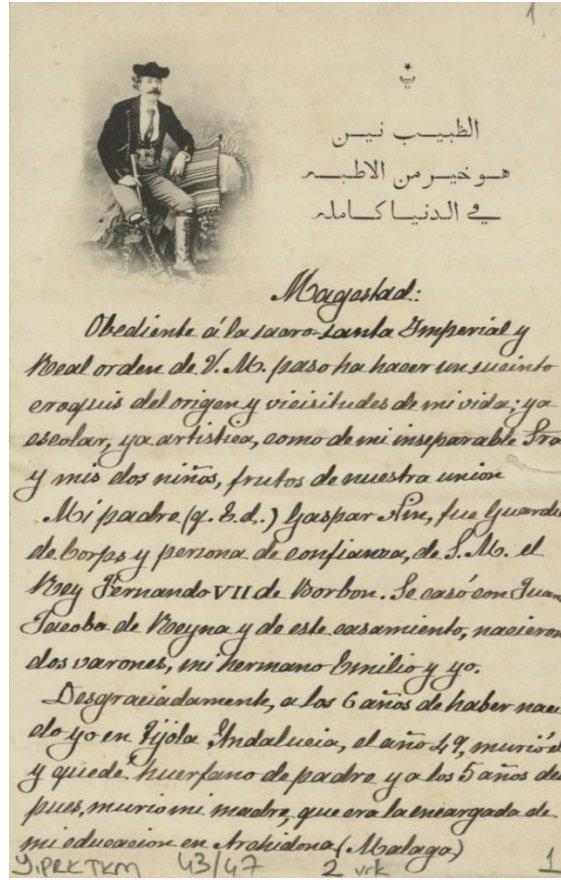
Görsel 8. Tevrat, İncil ve Zebur'dan parçaların basıldığı kartvizitlerin bulunduğu dosyada yer alan bir kartvizit örneği (BOA., MF.MKT., 605/14).

5. Bir Reklam Aracı Olarak Kartvizit: Dünyadaki Doktorların En Hayırlısı Federico Nin

Örnek verilebilecek bir başka kartvizit İspanyol Doktor Federico Nin'e aittir. Nin'in kartviziti resimlidir ve üzerinde dünyadaki doktorların en hayırlısının Doktor Nin olduğu kaydedilmiştir (Görsel 9). Nin resimli kartvizitini aynı zamanda reçete ve not yazdığı kâğıtlarının üst kısmına da tabettirerek bu kâğıtları yazışmaları için kullanmıştır (Görsel 10). Arşiv belgeleri içinde hem kartviziti hem de bu resimli kâğıtları yer almıştır.

Görsel 9. Doktor Nin'in fotoğrafı ve "Doktor Nin, bütün dünyadaki doktorların en hayırlısıdır" ifadesi yazan kartviziti (BOA., Y.PRK.ZB., 11/4)

Görsel 10. Dr. Federico Nin'in özgeçmişini sultana sunduğu evrağın üst kısmında da hem kartvizitindeki resmi hem de "Doktor Nin, bütün dünyadaki doktorların en hayırlısıdır" ifadesi yer almaktadır (BOA., Y.PRK.TKM., 43/47)

Doktor Nin, İspanya'da bulunan Endülüs şehri sakinlerindedir. Nin, İspanya'da bulunan Malaga şehrindeki okula devam etmiş sonra İspanya'nın başkenti Madrit'teki hendese-i askeri okuluna gitmiştir. Bir zorunluluk sebebiyle söz konusu okuldan diplomasız çıkarak Granada şehrinde olan hukuk mektebine devam etmeye başlamıştır. Bazı sebeplerle bu okuldan da diplomasız ayrılarak Granada şehrinde "San Jan de Div" adlı hastanede tıp fenni üzerine çalışmaya başlamış, birinci ve ikinci sınavlarında "anatomi ve fizyoloji" üzerinde birinci diplomayı aldıktan sonra İspanya'da Valencia şehrine giderek orada bir yıl tabip mektebinde derslerini tamamlamış ve doktorluk diplomasını almıştır. İspanya'da doktorluk yaptığı alanlara bakıldığında devlet sıhhiye meclisinde, adli tıp dairesinde, cenazelerin tahlilinde çalışmıştır. Diplomasını kaybetmemek için Madrit'te bıraktığını beyan etmiştir. Atıcılık işiyle meşgul olmuş, Avrupa'nın büyük şehirlerinde nişângâh üzerine olan maharetini göstermesi için tiyatrolardan ayda dört bin franktan beş bin franka kadar maaş almıştır. Edindiği bu zanaat sayesinde Avrupa, Amerika ve Afrika kıtalarında dolaşma fırsatı bulmuştur (BOA., Y.PRK.TKM., 43/47).

Doktor Nin'in nerelere gidip kimlerle görüştüğü sıkı takip altına alınmıştır. İkamet ettiği apartmanın Tepebaşı tarafındaki kapısından çıkarak yürüyüş yaptığı ve Royal Otel'i'ne (Görsel 11) kadar gidip daha sonra döndüğü ve aynı gün saat beş buçuk civarında söz konusu apartman kapısının iç tarafında durup etrafı izleyip merdivenden yukarı çıktığı ve akşam saat onbir civarında kapıdan çıkarak gezdikten sonra ikâmetgâhına geri döndüğü bildirilmiştir. Bu izlemelerin geceleri de devam ettiği anlaşılmaktadır (BOA., Y.PRK.ZB., 11/4). Doktor Nin İstanbul'a geldikten sonra sıkı biçimde takip edilmiş ve hakkında jurnal defteri sunulmuştur (BOA., Y.PRK.ASK., 86/123).

Görsel 11. Beyoğlu Royal Otel (Duhani, 1984: 39)

Kuşkusuz her mesleğin istihbari bir yönü bulunmaktaysa da doktorluğun daha özel bir durumu olduğu söylenebilir. Gün içinde her statüden insanla karşılaşmanın yoğun olduğu bir ortamda doktorların faaliyet gösterdikleri ve kişilere ait bilgilere de sahip oldukları düşünüldüğünde devletin kontrol altında tutması gereken meslek mensupları olmaları anlaşılır hale gelmektedir. Sadece Doktor Nin değil Anadolu'ya da giden pek çok doktorun takip edildiği görülmektedir⁵. Doktorların takibinde bir başka sebep de gittikçe çoğalan diplomasız doktorlar ve bu doktorların yanlış ilaç verip hastanın ölümüne sebep olmalarıdır. Devlet cahil hekimleri çıkarmış olduğu nizamnamelerle etkisiz hâle getirmeye çalışmıştır (Göktaş, 2014: 111). Osmanlı'da doktor olarak çalışmak isteyen kişiler için oluşturulan nizamnamenin üçüncü maddesinde yabancı ülkelerden gelecek doktorlara diplomalarını Mekteb-i Tıbbiye'ye kaydettirerek ve pasaportlarını İstanbul'da bulunan kançılaryalarına onaylattıktan sonra sınavdan geçerek doktorluk yapabileceklerini ispat etmeleri beklenmektedir. Ayrıca 500 kuruş harç alınarak ruhsatname verilmesi gerekmektedir (BOA., MV., 77/8).

Bu açıdan değerlendirildiğinde Doktor Nin'in ajan ya da sahte doktor olma ihtimali sebebiyle takip altına alındığı düşünülebilir. Diplomasını yanında taşımaması, referans mektuplarının olmaması nizamnamelere uygun bir süreç geçirmediğini gösterir. Ayrıca silahla atıcılık merakının olması ve tiyatrolarda bu işi yaparak para kazanması da eğer gerçek bir doktorsa hastalarına yeteri kadar zaman ayırmasına engel olarak görünmektedir. Diğer taraftan anlattıkları gerçeği yansıtıyorsa atıcılık işinden doktorluktan daha fazla para kazanma ihtimali de bulunmaktadır.

Doktor Nin gerek kartvizitinde gerekse kartvizitini bastığı kâğıtlarındaki görselde bir şapkayla ve yerel kıyafetleri ile görüntülenmiştir. Bu resmin yanında "Doktor Nin, bütün dünyadaki doktorların en hayırlısıdır" ifadesi okunmaktadır. Bir reklam biçimi olarak kullanılan bu kartvizitte Nin'in doktorluk yaptığı yer ya da muayenehanesinin adresine rastlanmamaktadır. Nin'in kartvizitinde doktorluğuna övgü sunulması dışında doktorluk mesleğini icra ettiğine dair bir ipucu bulmak güçtür. Gerek kıyafetleri gerekse konumu açısından bakıldığında bir muayene sırasında resmedilmek yerine köpeği ve yerel kıyafetleri ile poz vermiştir. Kendi kendine övgü sunan "dünyadaki doktorların en hayırlısıdır" ifadesi okunmasa Nin'in doktor olduğuna ilişkin bir kanaate varmak mümkün görünmemektedir. Bu durum doktorluk mesleğini işaret eden bir anlatımdan uzak olduğundan mesleki amaçlarla yapılan bir reklam olmadığını düşündürür. Kişilerin yaptığı işleri simgeleyen bazı nesnelerin kartvizitlere basılması sık görülür. Dolayısıyla doktorların kullandığı araçların bir ya da birkaçının Nin'in kartvizitinde bu temsiliyeti yaratması beklenmektedir. Ancak farklı bir temsiliyet içinde kartvizitinde kendini dış dünyaya tanıtmıştır.

6. Sonuç

Kitle iletişim araçlarının bu denli yoğun kullanıldığı günümüzde bilgisayarların tek tuşuna basarak çözümlediğimiz veri aktarma, kendine ait bilgileri paylaşma veya bir taziye ya da kutlama mesajı için bundan 100-150 yıl önce çok daha farklı bir yöntem izleniyordu. Kişinin bir yerde temsiliyet aracı olan kartvizit kullanımının Osmanlı'nın seçkin zümre olarak tanımlayabileceğimiz bir kesiminde de yaygın bir şekilde benimsendiği görülmektedir. Batı ile ilişkilerin arttığı 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı'da kartvizitler yaygın biçimde kullanılmıştır. Üzerlerinde farklı dillerde ad, soyad, meslekleri basılı

⁵ Söz gelimi Erzurum vilayetine yazılmış bir evrakta Doktor Virs adında bir kişinin 28 Teşrin-i evvel 1314/9 Kasım 1898 tarihli tebligat gereğince vilayette bulunduğu sürece hal ve hareketlerinin kendisine hissettirilmeyecek biçimde izlenmesi ve sorunlu bir durumunun görülmesi halinde rapor edilmesi istenmiştir (BOA., DH.MKT., 2194/75). Aydın vilayetine yazılan evrakta ise bir doktorun yanında bulunan diğer kişilerle birlikte kendisine hissettirilmeyecek biçimde takip edilmesi istenmiştir (BOA., DH.MKT., 2199/97).

olanlar dışında meslek sahiplerinin adreslerini de içeren örneklere rastlanmaktadır. Bazıları sloganlar biçiminde ve resimli olarak da üretilmiştir. Ticarethanelere ait kartvizitler kurumun adını içerecek biçimde resimli, adresli olarak farklı dillerde basılmıştır. Bir kurumun dış dünyaya kendisini tanıtarak ve tanıtımını yapan kartvizitler ile ilanlar arasında biçimsel olarak benzerlik bulunmaktadır. Kartvizitler hem kişilerin yapmayı hedeflediği davranışların hem de kişilerin yaptırmak istediklerinin veya ricalarının iletilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Elit ve seçkin tabakanın sosyal statüsünü temsil eden pek çok araçtan biri olan kartvizitler kişilerin arasındaki iletişimi de sağlayan toplum içinde kullanımları giderek artan bir özelliğe sahip olmuştur. Avrupa adâb-ı muâşeret kurallarının içinde yer bulan kartvizit kullanımları kişilerden kurumlara kadar çeşitli sebeplerle üretilmiştir. Sosyal statü ve ticari kazanç anlamında da bu kartvizitlerin pek çok kapıyı açtığı düşünülebilir.

Kartvizit kağıdının sağ ya da sol köşesinin kıvrık olarak kullanılması ya da zarf içinde olması veya olmaması gibi pek çok özellik kişiler arasında özel bir dil oluşturmuş ve kartvizit kullanıcılarının bu dile vakıf olması beklenmiştir. Daha önce de söz edildiği gibi kartvizit kullanımı ile ilgili her pratik özel bir mesaj içermektedir. Siyasi ilişkilerde de geçerli olan bu pratikten tarafların haberdar olması beklenirdi. Çoğu kez yapılamayan eylemler ya da gerçekleşmeyen ziyaretler kartvizitlerin gönderilmesi sayesinde yapılmış kabul edilir. Ancak yine de siyasi ilişkilerde iki tarafın karşılıklı görüşmesi söz konusu iken üçüncü tarafa kartvizit göndermek iyi karşılanmamıştır.

Kartvizitler kişiyi yüceltecek birkaç sözcükle şahısların reklamını yapan bir araca dönüşebilmektedir. Ayrıca kişisel bir eşya gibi görüldüklerinden doğrudan kişiyi tanımlayan bir kimlik belirleyicisi gibi algılanmaları olağandır. Ancak kişilerin yeni bir temsilîyet yaratma istekleri ve karşı tarafa kendilerini farklı biçimde tanıtmaya arzuları çoğu kez karışıklıklara sebebiyet vermiştir. Köklü bir aileden gelmek, önemli ve güçlü bir soyadına sahip olmak ticari ilişkilerin gelişmesi ve ticarete güvenin sağlanması açısından önemlidir. Bu sebeple karşısındaki insana olduğundan farklı bir intiba yaratabilmek amacıyla kartvizitlerde sahip olunmayan statülere, soyadlarına ve logolara yer verilmiştir. Özellikle kişilerin kartvizitlerinde kullanımları yasaklı olan bayrak, tuğra gibi biçimlerin yer alması yönetim tarafından uygun görülmemiştir. Diğer taraftan olmayan kişiler için basılan kartvizitler ya da kendilerine ait olmayan kartvizitleri kullananlar da azımsanamaz ölçüdedir. Yönetimin bu tip sahte kartvizit kullananları sıkı bir takibe aldığı ve kimlik belgeleri ile olan tutarsızlığı kontrol ettiği görülmektedir. Kuşkusuz ruhsatı olmayan matbaalar kontrol edilemediklerinden sakıncalı pek çok kartvizit üretmiş olmalıdır. Diğer taraftan özellikle postanelerde zarfsız kartvizitlerin üzerine el yazısı ile yazılmış istenmeyen ifadeler kolaylıkla elden ele dolaşan kartvizitlerin kötüye kullanılmasına sebep olmuştur.

Üzerine istenmeyen ifadeler yazılarak kötüye kullanıldıkları gibi kartvizitlerin yapısal özellikleri bağlamında da sakıncalı bulunarak toplattırılmaları mümkündür. Sakıncalı görülme halleri siyasi sebeplerle, dini sebeplerle, propaganda ve protesto amaçlı kullanımları ve biçimsel özellikleri ile belirlenebilmektedir. Siyasi sebeplerle sakıncalı bulunan kartvizitler üzerindeki şekiller ve renkleri bakımından sorun yaratmıştır. Söz gelimi mavi renk kartvizit, sahibini Rum ya da Yunan sempatizanı olduğu eleştirisi ile karşı karşıya bırakmıştır. Çetelerin de mavi renkli kartvizit kullanması bu kanıyı pekiştirmiştir. Kartvizitler üzerine yazılan ifadelerle bir kurumu protesto amaçlı olarak kullanılmaları bağlamında da sakıncalı bulunmuştur. Bunun ötesinde bazı hükümdarların varisi olma iddiasıyla tahtı ele geçirme emelleri içinde olan kişilerin kendi propagandalarını yapmak amacıyla kartvizit bastırdıkları ve bunların da sakıncalı bulunduğu görülmektedir. Kartvizitlerin üzerinde sadece kartviziti veren ve alanın anlayabileceği bazı mesajlar da iletilebilir. Kişilerin kendi aralarındaki bir iş nedeniyle yazılan bu gizli mesajlar da sakıncalı bulunmuştur. Diğer taraftan Fransız ve Osmanlı bayrağını içeren ve bir balon içinde tokalaşan biri Osmanlı diğeri

Fransız'ı tasvir eden bir kartvizit şekil ve tarz açısından münasebetsiz bulunup dağıtımına engel olunmuştur. Bir şemsiye mağazasının şemsiye reklamını bu biçimde yapması uygun görülmemiştir.

Kartvizitler bütün dünyada 19. yüzyılın sosyal medyasıdır (Coddington, 2016: 14) ve Osmanlı'da da bunun etkileri görülür. Günümüzde facebook, X veya instagram aracılığıyla kişilerin fotoğraflarını ve durumlarını paylaşmalarına benzer biçimde kartvizitler de 19. yüzyılın ikinci yarısında kişilerin imajını tanıtmaya, yeniden yaratmaya ve birçok insanla paylaşma çabaları sonucunda kullanım bulmuştur. Ancak kartvizitlerin öngörülemez kullanımları karşısında Osmanlı yönetimi, toplumu siyasi, dini ve ahlaki yönden etkileyeceği kaygısıyla bazı kartvizitleri sakıncalı bulmuştur.

Kaynakça

- Ahmet Mithat Efendi (2016). *Avrupa adab-ı muâşeretini yahut alafranga*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Alus, S. M. (2023). *Harp zengininin gelini*. İstanbul: Kapra Yayıncılık.
- Coddington, R.S. (2016). Cardomania!: How the carte de visite became the Facebook of the 1860's. *Military Images*, 34(3), 12-17.
- Duhani, N. D. (1984). *Eski insanlar eski evler: 19. yüzyıl sonunda Beyoğlu'nun sosyal topoğrafyası*. İstanbul: TTOK.
- Emiroğlu, K. (2012). *Gündelik hayatımızın tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erken, M. (2023). *Geç Osmanlı döneminde matbaa ve kitap yayıncılığı (1857-1888)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul
- Göktaş, H. (2014). XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde hekim hasta ilişkileri ve diplomasız hekimler. *History Studies*, 6(6), 99-115.
- Işın, E. (2014). *İstanbul'da gündelik hayat*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Karay, R. H. (2015). *İstanbul'un bir yüzü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Koloğlu, O. (2006). Tuğra ve mühürden imza ve kartvizit'e.... *Popüler Tarih*, 67, 54-59.
- Meriç, N. (2000). *Osmanlı'da gündelik hayatın değişimi: Âdâb-ı muâşeret (1894-1927)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Miodownik, M. (2022). *Eşyanın tabiatı* (S. Ak, Çev.). İstanbul: Domingo.
- Öztunç, H. B. (2020). Osmanlı devletinde kartpostal kullanımı ve yasaklı kartpostallar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 67, 541-561.
- Sezen, T. (2006). *Osmanlı yer adları (alfabetik sırayla)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Şahin, E. (2020). İkdâm Gazetesi'nde efemera örnekleri bağlamında Osmanlı'daki gündelik yaşamda modernitenin izleri. *Geçici Belgelerin Kalıcı Etkisi: I. Uluslararası Efemera Çalışmaları Sempozyumu Bildiriler*, 357-374.
- Şenyurt, O. (2018). Osmanlı'nın son dönemlerinde renklerin siyasallaşması. *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, 11, 61-85.
- Şenyurt, O. (2023). *Osmanlı mimarisine dair kısa okumalar*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Yaşar, F. T. (2016). *Alafranga halleri: Geç Osmanlı'da âdâb-ı muâşeret*. İstanbul: Küre Yayınları.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA.)

BEO., Bâb-ı âlî Evrak Odası, 1630/122178, 3922/294109, 1897/142234, 1879/140894.

DH.EUM.3.Şb., Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 3. Şube Evrakı, 4/43.

DH.MKT., Dahiliye Mektubi Kalemi, 2459/22, 2595/56, 2579/104, 2534/69, 2329/61, 2194/75, 2199/97.

DH.TMIK.M., Dahiliye Muamelat, 69/15.

HR.SFR.04., Hariciye Nezareti Paris sefareti, 295/10, 838/82, 564/24.

İ.HUS., İrade Hususi, 67/90.

MF.MKT., Maarif Nezareti Mektubi Kalemi, 605/14.

MV., Meclis-i Vükela Mazbataları, 77/8.

ŞD., Şura-yı Devlet, 767/4.

TFR.I.KV., Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği) Kosova Evrakı, 160/15987.

YA.HUS., Yıldız Tasnifi Sadaret Hususi Maruzat Evrakı, 304/86.

Y.PRK.ASK., Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat, 86/123.

Y.PRK.TKM., Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği, 43/47.

Y.PRK.ZB., Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Belgeleri, 26/83, 11/4.

İnternet kaynakları

URL 1: “Juan Pedro Aladro Kastrioti”, <https://dbe.rah.es/biografias/5855/juan-pedro-aladro-kastrioti>

URL 2: <https://history.state.gov/countries/bulgaria>